

SAYI 35 • 2010

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

DEĞERLENDİRMELER

Uskoklar Hakkında İki Kitap

Kemal Beydilli*

“*Yakın zamana kadar isminden başka hakkında hemen hiçbir şey bilinmeyen Uskoklar...*” tanımlamasıyla, konunun en önemli çalışması olan Catherine Wendy Bracewell’in “*16. Yüzyılda Adriyatik’te Korsanlık ve Eşkiyalık: Senjli Uskoklar*” ismi altında İngilizce’den Türkçe’ye çevrilmiş olarak yayınlanan [Bilgi Üniversitesi yayını, İstanbul 2009. Çeviren Mehmet Moralı] eserine yazmış olduğu “*Sunuş*”ta (s. XXIV), Prof. İdris Bostan’ın, yukarıdaki değerlendirmede bulunması -H. Mahmut Şakiroğlu’nun *Uskoklar* maddesi¹ dikkatinden kaçmış olmalı- şaşırtıcıdır. Zira konu, özellikle yabancı tarihçiler arasında gayet iyi bilinmekte, çeşitli dillerdeki geniş literatürü her türlü okuyucuyu yeterince bilgilendirebilmektedir ve kaynak dillere vakıf olması gereken araştırmacılara 16. yüzyıldan beri bu konuda yazılmış çeşitli kitaplar ve genel tarihler içinde ayrılan bölümlerle, zamanında basılmış eserler ve zabt edilmiş arşiv belgeleriyle gerçek anlamda uzmanlaşmanın kapılarını açmaktadır. Bu değerlendirmenin işaret ettiği üzere kaynak dillere vakıf olmanın sahadaki uzmanlaşma iddiasının vaz geçilmez şartını teşkil ettiği açıktır ve C. W. Bracewell’in bu doktora tezi de böyle bir donanımın en parlak örneğini gözler önüne sermektedir. İdris Bostan’ın, Bracewell’in bu önemli eserini nihayet Türkçe olarak okuma fırsatını bulduktan ve ona bir “*Sunuş*” yazdıktan sonra, aynı konuda piyasaya

* Prof. Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.

1 Türk Ansiklopedisi, Ankara 1984, XXXIII, 101.

bir kitap sürmesi (*Adriyatik'te Korsanlık. Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler. 1575-1620*" İstanbul, Timaş yay. 2009), her ikisinin kıyaslanmasını kaçınılmaz kılmaktadır ve bu durum kendisi için pek de olumlu olmayacak haklı tenkitleri beraberinde getirecektir. Bunu ele almayı sona bırakarak, önce okurlar için konuyu ana hatlarıyla özetlemeye ve Bracewell'in eserini değerlendirmeye çalışalım.

İngilizce özgün metni 1992'de (Cornell University Pres, Ithaca-London) yayınlanan eser, *Giriş* kısmı olarak tasarlanmış birinci bölümü dahil olmak üzere toplam dokuz bölümden oluşmakta, ekler, bazı gerekli resim ve haritalar, kaynakça ve dizin kısımlarıyla beraber 443 sayfalık bir hacim tutmaktadır. Eserin İngilizce unvanı Türkçe baskıya tam olarak aksettirilmemiştir, dolayısıyla *Kutsal Savaş* ibaresi tercümeyle alınmamıştır. Şöyle olmalıydı: *Senjli Uskoklar. Onaltıncı Yüzyılda Adriyatik'te Korsanlık, Eşkiyalık ve Kutsal Savaş*. (The Uskoks of Senj. Piracy, Banditry and Holy War in the Sixteenth-Century Adriatic).

Güney-doğu Avrupa'da Avusturya-Venedik ve Osmanlı arasında sıkışan bölgelerde, bu üç devletin nüfuz politikaları ve karşılıklı değişkenlik arzeden fetihlerinin hedefi haline gelen halkların, zamanla romantik söylemlere bürünen ve birer kahramanlık destanı halinde dilden dile dolaşan haydutluk hikayeleri içinde Uskoklar ayrı bir yer işgal eder. Venedik Terra Ferma'sının kuzey-doğu Adriya sahillerinde kalan toprakları ile Sırp, Bosna ve Macar krallıklarından arda kalmış olarak bu sahillere kadar inen eski Hırvat krallığının toprakları erken tarihlerden itibaren sürekli bir şekilde Türk saldırılarının tehdidi altında kalmıştır. Macar krallığının çöküşü üzerine Hırvat yerel yönetiminin Habsburg idaresine girmeye mecbur olması (1527), bu durumun kaçınılmaz bir sonucu oldu. Hırvat krallığından arda kalan topraklar, Avusturya'nın Karinya (Krain), Steiermark ve Karinova (Kärnten) bölgelerinden oluşan İç-Avusturya'ya açılan Kulpa'dan Varajdin - Agram (Zagreb) - Senj (Zeng/Segna) hattı üzerinden dağlık alanda dar bir şerit halinde Sava'ya kadar uzanan bir set vazifesini görmekteydi. Genelde kabul edildiği üzere buraları -hiç olmazsa başlangıçta- çevre bölgelerinin Türkler tarafından zabtı üzerine topraklarını terk edip kaçanların (Hırvatça Uskoçiti, yani sıçramak, öte tarafa atlamak masdarından türetilmiş olarak Uskok, *kaçkınlar, karşı tarafa geçenler, sığınmacılar* anlamındadır), Türklerle mücadele etmeyi göze alan ve zamanla bu konuda deneyim kazanan insanların yerleşim bölgesi oldu. Bunların içinde Kuzey Dalmaçya sahil bölgesinde yerleşik olarak korsanlık faaliyetleriyle çevreye dehşet saçan

Uskoklar, Avusturya-Venedik ve Osmanlı devletlerini karşı karşıya getirecek derecelerde kendilerine özgü bir tarihin aktörleri oldular ve haklarında yapılan pek çok araştırmanın konusunu teşkil ettiler. Bracewell'in eserinde ele alınanlar bu Uskoklardır. Bunlar özellikle 1558'den itibaren Venedik tarafından bertaraf edilmesi gereken bir unsur olarak görüldüler ve uzun korsanlık tarihlerinin sonunda 1615-1617 yılları arasında Venedik ve Avusturya arasında bir savaşın çıkmasına da sebep oldular. Nihayet iki devlet arasında yapılan barış antlaşmasında, bunların Zeng'den kaldırılarak iç taraflara (Karlstadt ve Kulpa bölgelerine) yerleştirilmelerine karar verilmesiyle tarih sahnesinden çekilmek zorunda kaldılar.

Türk tehdidine ve saldırılarına karşı toprakların korunmasının kendine özgü bir *Askerî Serhad* sisteminin [Militärgrenze / Confin (Confinum Militare)] oluşmasına yol açtığı ve bu konuda geniş bir literatürün varlığı bilinmekle beraber, bunlardan hiçbiri henüz Türkçe'ye çevrilmemiştir. *Askerî Serhad* sisteminin, özellikle karşılaştırmalı olarak Türk tarihçileri tarafından araştırma konusu olarak ele alınmamış olması, bu meselenin tarihçilerimizin bilgisine henüz tam anlamıyla intikal etmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. *Askerî Serhad* sisteminin 16. yüzyılın başlarına kadar uzanan oluşum tarihi, sınır bölgelerine Türklerin önünden kaçan Hıristiyanların yerleştirilmeleri örneklemeleri Matthias Corvenus zamanına (1458-1490) kadar geri gider, Macar kralı II. Layoş (1516-1526), sınırlarını ancak Avusturya'nın yardımıyla koruyabileceğini düşündüğünden Zeng, Klis, Krupa, Lika, Yayçe gibi bazı kalelerini Habsburgların korumacılığına terk etmek zorunda kalır (1522). Böylece İstirya ve Friaul da dahil olmak üzere Avusturya bölgeyi kontrolü altına almış olur. Macaristan'ın çöküşü (1526) ve Viyana muhasarasından (1529) sonra Arşidük Ferdinand (1521-1564) için bu bölgelerin askerî yönden yapılması daha da bir önem kazanır. 1557'den itibaren Alman imparatorluk tacını da taşıyan Ferdinand, hantal yapısı içindeki imparatorluğun Türklere karşı verilen mücadelede yetersiz kalması karşısında, özellikle Hırvat meclislerinin İç-Avusturya mahalli meclisleriyle birlikte yerel direniş örgütlenmesi kurulmasına doğru ilk adımları atar. Hırvatistan'a Habsburg alayları yerleştirir ve Uskokların buralarda (özellikle Sichelburg bölgesi) yerleşimini sağlar, bunlara maddî ve malî imkanlarla destek çıkar. 1535'de Türklere karşı mücadele etmek üzere Uskoklara imtiyazlar verilir (*Sichelburger Patent*), dinî ve ekonomik ayrıcalıkları garanti edilir, şahsî ve siyasî özerklik tanınır. Uskoklar kendi toprağına mâlik hür bireylerdir, herhangi bir vergiye tâbi değillerdir, kendi

yöneticilerini kendileri seçerler, bütün bunlara karşılık hayat boyu askerlik hizmetiyle ve Türklerle mücadeleyle yükümlüdürler. Zaruretten doğan bu örgütlenme kısa zamanda müstahkem yerler ve korunaklı yerleşim birimleri (*Palankalar*) halinde bütün sınır boyunca uzayıp gitmeye başlar ve zaman içinde Dalmaçya sahilllerinden Erdel'e kadar uzanır. Türk tehdidinin ortadan kalkması sebebiyle 1881'de tarihe karışacak olan bu yapılanmayla (*Askerî Serhad*), 1553'ten itibaren tek bir komuta altında toplanmış olarak Türklere karşı verilen mücadelede ve aradaki mütareke/barışlara rağmen kesintisiz sürüp giden “küçük savaşta” önemli hizmetler ifa edilir, takviye ve ana kuvvetler yetişene kadar ilk saldırılar göğüslenir. Konumuz olan ve kendilerinden özellikle denizde de bir serhad (*Maritima Confinia*) oluşturmaları beklenen Dalmaçya Uskokları böyle bir konumun ayrıcalığı içinde yer alırlar, Avusturya'yı sıklıkla Venedik'le, karada ve denizde taciz ettiği ve zararlara uğrattığı Türkler'le karşı karşıya getirirler. Osmanlı belgelerinde *Sen*² سنك veya *Sina*/سنا *hisarının uşkodi*³ olarak geçen Senj/Seng kalesi, geçit vermeyen ve topçu ateşine de uygun olmayan dağlık bir mıntıkada bulunmasından ötürü karadan; sert rüzgarlara açık, büyük gemilerin demir atmasına elveren uygun koyları olmayan sahillerinin, su seviyesine kadar çıkan kayalıklarla (*resif*) kaplı olması sebebiyle de denizden yaklaşılması güç, doğal korunaklı bir konuma sahipti, bu da saldırılmasını zorlaştıran bir husus olmaktadır. Alberto Tenenti'nin vurguladığı ve Salvatore Bono'nun da aynen tekrarladığı üzere bu konum korsanlık için fevkalade uygundu ve sakinlerinin de bundan başka bir iş tutmaları beklenemezdi.⁴ Zamanla haydut yuvası haline gelen Senj yakınlarıdaki Veglia, Arbe, Pago gibi kayalık adalarda da üsler kurulur. İçlerine her türlü insan girmeye başlar; Venedik asker kaçakları, Ancona ve Apulya'dan gelen kanun kaçakları, çeşitli korsanlar, hatta *Murat*, *Türk Marko*, *Türk İvan*,

2 Claus Schwartz, *Osmanische Sultansurkunden: Untersuchungen zur Einstellung und Besoldung osmanischer Militärs in der Zeit Murads III.*, aus dem Nachlass hrsg. Claud Römer. Stuttgart 1997, s. 100.

3 Anton C. Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymans des Prächtigen an Karl V., Ferdinand I. und Maximilian II.* Aus dem Haus-, Hof-, und Staatsarchiv zu Wien. Transkriptionen und Übersetzungen. Unter Mitarbeit von Claudia Römer Wien 1983, I, 62; II, 23.

4 Salvatore Bono, *Piraten und Korsaren im Mittelmeer. Seekrieg, Handel und Sklaverei vom 16. bis 19. Jahrhundert.* [Corsari nel Mediterraneo, Christiani e musulmani fra guerra, schiavitù e commercio]. İtalyanca'dan çeviren Achim Wurm, Stuttgart 2009, s. 97.

Gül Baba lakaplarıyla anılan ve Uskoklara katılan “Türk” ve Arnavutlara da rastlanmaktadır. Bunlar yeni bir kimlik içinde, gaddarlıkları ve hatta düşmanlarının yüreklerini kebab yapıp yedikleri, kanlarını içtiklerine dair yaygınlaşan söylentilerle etrafa âdeta dehşet saçarlar. Giderek kıyafetleriyle de (genelde kolsuz cepken, beyaz gömlek, diz altına inen pantolon, ve sandaletler) birbirleriyle benzeşmeye başlarlar. Korsanlıklarını Müslümanlara karşı verilen Hıristiyan mücadelesinin bir parçası olarak takdim ederler, yine de bu bahanenin arkasına sığınmış olarak, Türk ve Yahudi tüccar mallarının taşınmasında önemli bir payı olan Venedik gemilerini esirgemezler.

Uskok tarihinde Kilis’in Osmanlılar tarafından fethi (1537) önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir ve buradan kaçan halkın Senj’e yerleşimleriyle bu korsan ocağının kurulduğu varsayılır. Küçükleri 6-8, daha büyükleri 12-16 kürekli ve kürek sayısının 3-4 misli tayfalarıyla kadirgamlardan çok daha hızlı hareket eden ve bir gecede 100 deniz mili yol katedebilen küçük ve hafif, Brazza adasının isminden bozma *Brazzere* olarak tanımlanan⁵; saat başı vardiya değişimi ile yelken ve küreklerle devamlı yol alabilen, iki direkli, manevra kabiliyeti yüksek, küçük koylara rahatlıkla girebilen, kayalıklar arasına saklanabilen, tehlike anında gövdesindeki tıpanın açılmasıyla içine su doldurulup batırılarak veya yalnızca üzerleri çalı çırpı, yosun ve benzeri şeylerle örtülerek kamufle edilen -bu usûl Türk korsanları ve İspanya sahillerini vuran küçük Müslüman korsan gemilerinde de uygulanmaktaydı⁶- ve deniz sathındaki yosunlu kayalara benzetilmiş olarak düşmanın imhasından kurtarılan barkalarıyla,⁷ buradan yola

5 Osmanlı belgelerinde genelde “*kayık*” (Bk. Nicolaas H. Biegan, *The Turco-Ragusan Relationships. According to the firmans of Murads III (1575-1579). extant in the state archives of Dubrovnik*. The Hague-Paris 1967, s. 168. “Hersek sancakbeyi ve kadısına Ağustos-Eylül 1594 tarihli hüküm”) veya “*sandal*” ve “*gem*” olarak da geçer), bk. İ. Bostan, *Adriyatikte Korsanlık*, Ek, 2, s. 129; Ek 8, s. 145.

6 Gemilerin bu şekilde kamuflejına Stephan Gerlach’ta da okumak mümkündür: “*kalyeteler gayet hızlıdır. Türkler onları yeşil dallarla örterler ve bu yüzden uzaktan denizin içindeki bir kaya gibi görünürler*”, Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*. Çeviren Türkis Noyan, çeviri kontrol ve yayına hazırlayan, Kemal Beydilli, İstanbul 2007, I, 316-317.

7 Alberto Tenenti, *Venezia e i corsari 1580-1615*, Bari 1961, s. 16’dan nakleden Peter Bartl, *Der Westbalkan zwischen spanischer Monarchie und osmanischem Reich. Zur Türkenkriegsproblematik an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert*. Weisbaden 1974, s. 60; Andreas Rieger, *Die Seeaktivitäten der muslimischen*

çıkarak denizde korsanlık yapımları dışında, karadan da Osmanlı topraklarına yağma akınları tertiplemeleri, başlangıçta Venedik'ten ziyade Türklerle zarar vermelerinden ötürü hoş görülmekteydi. Hatta Venedik 1540'ta bunlara “*Korsanlık Ruhsatı*” (*Kaperbrief*) vermişti. Habsburglar açısından da sınırlarda devam eden “*Küçük Savaş*”ın gönüllü bireyleri olarak, 1593-1606 tarihleri arasında devam eden “*Uzun Türk Savaşları*” esnasında da olduğu gibi yardımcı kuvvet olarak, özellikle serhad boylarında faaliyette bulunan Osmanlı Martoloslarına⁸ karşı alternatif olarak görülmekteydiler. Bu sebepten ötürü Habsburg idaresi, üzerlerinde hiçbir zaman ciddi bir denetim kuramadığı ve genelde de yaptıklarına kayıtsız kaldığı Uskoklara karşı müsamahakar ve korumacı davranmaktaydı.

Uskokların korsanlık faaliyetleri Adriyatik sularındaki Osmanlı deniz ticaretine yaptıkları olumsuz etkilemelerden, özel bir düşmanlık sergiledikleri Türk korumacılığı altındaki Raguza Cumhuriyetinin ticaret gemileri de nasibini almaktaydı.⁹ Karadaki sorumluluğu sebebiyle Habsburgların Türk tehdidi ve protestolarına maruz kalmaları örneğinde olduğu gibi, bu tür şikayetlerin denizdeki muhatabı da Venedik Cumhuriyeti'nin bizzat kendisi olmuştur. 1570-1573 savaşında Uskoklarla beraberlik kuran Venedik'in sorumluluğu, İnebahtı/Lepanto sonrası Osmanlı devletiyle yaptığı barış antlaşmalarında, bu savaştan sonra belirli bir artış gösteren korsanlığa karşı Adriyatik'teki Türk deniz ticaretinin güvenliliğini üstlenmiş olmasından kaynaklanmaktaydı.¹⁰ Öte yandan, Uskokların Türk malları taşıyor baha-nesiyle Venedik gemilerine de saldırımları, ticaret gemilerinin silahlandırılmasını (büyük gemilerin 18 adet top taşımaları ön görülmüştür) ve savaş gemilerinin ticaret konvoylarına -kimi zaman Korfu açıklarına kadar- refakat etmelerini kaçınılmaz kılmıştır. Böylece ticaretin güvenliği için devamlı karakol dolaşan gemiler tahsisi cihetine de gidilmiş bulunuyordu. Bu

Beutfahrer als Bestandteil der staatlichen Flotte während der osmanischen Expansion im Mittelmeer im 15. und 16. Jahrhundert. Berlin 1994, s. 182.

8 Bunlar için bk. Milan Vasiç, “Osmanlı imparatorluğunda Martoloslar”, çeviren Kemal Beydilli, *Tarih Dergisi*, XXXI, İstanbul 1977, s. 47-64.

9 Stephan Gerlach, *Günlük*, II, 577.

10 Tenenti'den naklen, Maurice Aymard, “XVI, yüzyılın sonunda Akdeniz'de Korsanlık ve Venedik”, İÜ. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXII, İstanbul 1963, 2, s. 223; Andreas Rieger, *Die Seeaktivitäten*, s. 181. Adriyatik'te sınırların tesbiti için bk. Hans Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats: The Ahd-names*. Utrecht üniversitesi, basılmamış doktora tezi (1991), gözden geçirilmiş ve tadil edilmiş metin 1998, 176-177.

bağlamda olmak üzere kurulan “*Uskok Kaptanlığı*” (*Capitano contro Us-cocchi*) 5 gemiyle İstirya’yı korumakta, Fiume-Ancona ve Zara/Zadar hattı boyunca kuzey Adriya için 4 gemi, güney Adriya sahilleri için 7 gemi, İyon suları için 12 ve Girid’e kadar uzanan sularda 4 parça olmak üzere karakol vazifesini görecek gemiler seferber edilmiş ve bütün bunlar Cumhura senelik yarım milyonluk bir masrafı gerektirmişti.¹¹ Bu tür önlemlere rağmen deniz güvenliğinin yeterince sağlanamadığı görülmekteydi. Venedik ticaretine zarar veren saldırılardan, Osmanlı gemileri de kurtulamıyordu. Babıali korsanlıklarına engel olamadığı için Cumhuru suçlamakta ve sorumlu tutarak ciddi protestolarda bulunmakta, Venedik de aynı şekilde Uskokları kontrol altında tutmamasından ötürü Habsburgları sıkıştırmaktaydı. Ancak, Venedik tarafından yapılan şikayetlerin pek fazla bir etkisi olmuyordu. Mülkî ve askerî yetkililerin ganimet malından hisse almaları ve yaygın rüşvet sebebiyle -ganimetten Senj’deki Fransızken ve Dominiken manastırları %10 pay alırlarken, bizzat tarikat rahiplerinin talan seferlerine çıkmaları hiç de nadirattan değildi¹²- Kayser’in yolladığı müfettişlerin Senj’de suçluları ve gasbedilen malları bulmakta olumlu bir sonuç almaları beklenemezdi. Kısa bir zaman içinde bunlar Venedik blokajından zarar gören yerel halkın giderek artan tepkisi karşısında Senj’i terk etmek zorunda kaldılar.

Kanuni zamanında bizzat Osmanlı savaş gemileriyle müdahalede bulunulacağı ve Senj kalesinin vurulacağı tehditleri Venedik ile olan resmî yazışmaların ana konusunu teşkil etmiştir. Venedik savaş gemilerinin deniz güvenliğini sağlamaya çalışmak zorunda kalmaları, Türklerle savaş halindeyken doğal olarak uygulanmazdı. Ancak barış zamanlarında da Uskokların, özellikle Müslüman-Hıristiyan farkı gözetmeden, Venedik gemilerine karşı da korsanlık faaliyetlerini sürdürmeleri, Venedik’i bunlara karşı ciddi önlemler almaya sevk etmekteydi. Nitekim, Venedik 1576’da Senj ve çevresinin muhasara altında tutulması ve Adriyatik’teki korsanlıklarına son verilmesi için büyük bir askerî hareket başlatır. Buna Habsburgların da iştirakini temine çalışır, Viyana’ya gönderilen Venedik elçisi Vincentio Throne, Kayser’den üstüne düşeni yapmasını talep eder. Ancak Senj ahalisinin iç taraflara nakli dahil olmak üzere yapılan olumlu vaatlere rağmen, bu korsan ocağının söndürüleceğine dair verilen sözler yerine getirilmez. Venedik’in deniz kontrolünün gevşemesiyle Uskoklar 1578’de tekrar korsanlıklarına devam ederler. Karada Osmanlı topraklarındaki

11 Tenenti, *aymî eser*, s. 58-161’den naklen Bartl, *Der Westbalkan*, s. 60.

12 Andreas Rieger, *Die Seeaktivitäten*, s. 183.

harekatları, küçük Makarska kasabasının basılarak yağma ve ahaliden 40 kişinin esir edilerek alınıp götürülmesi gibi olaylar, Osmanlı devleti ile Venedik'i tekrar karşı karşıya getirir. Venedik'in 1580 ve 1582'de Kayser II. Rudolf nezdindeki girişimleri de, bunların sınırlardaki “*Küçük Savaş*”ın vaz geçilmez aktörleri olarak görülmesinden ötürü başarısız kalır. Uskokların Türklerle mücadelesini bir “*kutsal savaş*” olarak gören ve her türlü maddî ve manevî imkanları kullanan Papalık tarafından da desteklenmekte olması da¹³ nihaî önlemler alınmasını engelleyen bir etken olur. Bu destek Müslümanlara karşı verilen mücadele görüntüsü taşımakla beraber, Senj Uskoklarının İtalya'nın köle ihtiyacını temin eden önemli merkezlerden biri olduğu ve Papalığın da buradan esir edilmiş Martoloslar satın aldığı bilinmektedir.¹⁴ Uskok saldırılarına engel olabilmek amacıyla Venedik 1590'larda başta Senj kalesi olmak üzere Triest ve Fiume'deki üstleri de abluka altına almış, ancak istenen başarıyı temin edememiştir.

Uskokların 7 Nisan 1596'da içerden de yardım almış olarak tertiple-dikleri bir saldırı neticesinde Kilis'i ele geçirmeleri ve Türk sakinlerini katletmeleri kalıcı olamamış, 30 Mayıs'ta kalenin tekrar fethi sağlanmış ve içerdeki Uskokların tamamı öldürülmüştür. Osmanlı tarafı bu gelişmeden özellikle Habsburgları sorumlu tutarken, Uskoklar da kızgınlıklarını bu gelişmeye Osmanlı yanında yer almış olarak seyirci kalmakla, hatta Split'i ablukaya alarak kurtarma kuvvetlerinin gelmesine engel olmakla suçladıkları Venedik'ten çıkarttılar ve 1597 paskalyasında İstirya'ya yönelerek Rovinj limanını yağmaladılar, çevreye acımasız saldırılarda bulundular. Özellikle Osmanlı devleti ile savaş halinde bulunan Avusturya, Venedik'i teskin etmek istemiş ve bu amaçla Uskokların hareket sahasını sınırlamaya teşebbüs etmiştir. Bunların belirli bazı yerlerde (Morlak/Morlacca Kanalı: Zenj ve Carlopago arası) dolanmalarını talep etmek üzere Kayserin bu işi için yolladığı elçisi general Joseph Rabatta Uskokların hışmına uğrayarak öldürülür (1601). Tek başına zorlayıcı önlemlere yönelen Venedik 1603'de, Avusturya topraklarına girmiş olarak, ele geçirdiği bazı Uskok reislerini idam eder. Öte yandan Uskoklara ölümcül darbe vuracak daha ciddi önlemler almasının, kendisinin doğrudan Avusturya ile karşı

13 Andreas Riegers. *Die Seeaktivitäten*, s. 180; Klaus-Peter Matschke, *Das Kreuz und der Halbmond. Die Geschichte der Türkenkreige*. Düsseldorf-Zürich 2004, s. 309.

14 Fikret Adanır, “Heiduckentum und osmanische Herrschaft”, *Südost-Forschungen*, XLI, München 1982, s. 87.

karşıya getirmesine ve Hıristiyan camiasında Türklerin yardımcısı damgasını yemesine yol açmasından da rahatsızlık duymaktaydı.

Barış dönemlerinin ekonomik darlık ve durgunluk anlamına gelmesi sebebiyle, yapılan antlaşmaların sınır bölgelerinde tam olarak uygulanması pek mümkün olmuyordu. 1606 Zıtvatorok barışından sonraki gelişmeler de böyle bir durumun izlerini taşır. 1608’de Uskokların tekrar Venedik gemilerine ve İstirya’daki Pula kasabasına saldırmaları, geniş yağma ve öldürmelerde bulunmaları üzerine sahillerdeki tüm Hıristiyan yerleşimleri de Müslümanlar kadar kendilerini tehlikede görmeye başlar. Avusturya’nın Uskokları Senj’den başka yerlere nakledilmesi zarureti bu saldırılarla daha da ciddi olarak düşünülür, hatta 1612’de bu yönde bir karar alınır. Bunun da uygulanamaması üzerine, Venedik kesin adımlar atmak zorunda olduğunu görür ve nihayet *Gradiska* veya *Uskok Savaşı* olarak ta bilinen ve Uskokların da yer aldıkları bir Venedik-Avusturya savaşını göze alır (Kasım 1615). Savaş 24 Temmuz 1617’de yapılan barış ile sona ermiştir. Buna göre Senj’te nizamî bir Habsburg askerî birliği yerleştirildi ve Uskoklar sahilden 50 km. uzaklara, Karlstadt ve Hırvatistan’ın “*Uskok Bölgesine*” yani *Hırvat Askerî Serhad Bölgesi*’ne nakledildiler. Uskok gemileri yakılarak imha edildi ve mesele genelde Venedik’in arzulanacağı şekilde çözümlenmiş oldu. Uskokların içlerinden bazıları şahsî korsanlıklara devam etmeyi tercih ederken, bir kısmı da Habsburglara bağlı Napoli krallığı ve Toskana Büyük Dukalığı’nın hizmetine girdiler. 1616’da Osmanlılarla, 1606’da Zıtvatorok’ta yapılmış olan barış antlaşmasını yenileyen Habsburg idaresinin, serhad boylarındaki bu tür haydutlukların desteklenmeyeceği sözünü yenilemek zorunda kalması da bu sonucun alınmasında etken olmuştu¹⁵.

Bracewell’in çalışmasını bir baş yapıt haline getiren hususun, konunun kaynak dillerine hakim olarak, birincil ve ikincil değerdeki basılmış her türlü eserden istifade etmesinde ve her şeyden önce yazma halinde çeşitli arşivlerde bulunan önemli belge külliyyatının hemen hepsini değerlendirmesinde yattığı açıktır. Konunun kaynak dili denilince akla Latince, Hırvatça, Almanca ve İtalyanca gelmektedir ve eserin *Kaynakça* kısmında 50 kadar arşiv ve arşiv kaynaklarının sıralanmış olması yapılan çalışmanın cesametini gözler önüne sermektedir. Bunlardan başka yine de pek çok malzemenin değerlendirme dışı kalmış olabileceğini düşünmek mümkün

15 Tarih sahnesinden ayrılışın bu son perdesi için bk. Bracewell, *Senjli Uskoklar*, s. 383-401.

olmakla beraber, bunların konunun ayrıntılarını arttırmaktan başka bir katkı sağlayabileceği artık pek olası değildir. Asmus Soerensen'in, zikredeceğimiz eserinde gözümüze çarpan, kronolojik tasnif ve mükemmel bir *register* ilavesiyle Hırvatça, Latince, Almanca ve İtalyanca olarak 3 büyük cilt halinde olduğuna işaret ettiği gayet hacimli bir belge yığınının da [*Spomenici Hrvatske Krajine* (Monum. Hist. Slav. Merid. XV. XVI. XX, 1884, 85, 89)] bu kabilden olması icap ettiği, özellikle bunların Viyana arşivi kökenli olduklarını vurgulamasıyla kuvvet kazanmaktadır.¹⁶ Bracewell'in Osmanlı arşivlerini -dil engelinden ötürü- ihmal etmesi, konunun esas belgelerinin dışarıdaki yabancı arşivlerde olmasından ötürü büyük bir sakınca yaratmamaktadır ve bunun böyle olduğunu da zaten, İdris Bostan'ın yalnızca Türkçe belgelere işaret eden kitabı yeterince doğrulamaktadır.

Uskokların üç devlet arasındaki konumları sebebiyle, diplomatik yazışmaların zamanla uçsuz bucaksız bir belge yığının oluşmasına yol açtığına dikkati çeken Bracewell, isabetli bir tesbitle devlet başkanlarının mektupları ve elçilik raporlarının konunun işlenişi ve Uskokların yaşam ve yapısal örgüsünün ayrıntılarına girebilmesi açısından pek fazla yararı olmadıklarına dikkat çeker.¹⁷ Bu nokta ayrıca diploması tarihiyle ilgilenenlerin yakından bildikleri bir husustur. Gerçekten de konuyla ilgili olarak gönderilmiş olan name ve fermanların birkaç cümle içinde özetlenebildiği ve yazılma sebeplerine işaret etme dışında fazla bir katkı sağlamadıklarını görmek için, İdris Bostan'ın aşağıda ele alacağımız vesikaları dışında- Schaendlinger'in veya Römer'in yayınladığı belgelere bir göz atmak yeterlidir: "...ve deryâ câniblerinden dahi Sina hisarının uşkodı gereği gibi zabt olunub memâlik-i mahrûsem cânibine ve Venedik beylerini yerlerine zarar ve güzend erişdürmeyeler..¹⁸"; "Sen nâm harbî kal'eden sedd-i İslâm kal'esine gelüb münhezim olan küffâr muhârebesinde yoldaşlıkta bulunduğun arz etmeğın..¹⁹". Bracewell, konunun aydınlatılmasını ve ayrıntılarının ortaya

16 Asmus Soerensen, *Entstehung der kurzzeiligen Serbo-Kroatischen Liederdichtung im Küstenland*. Berlin 1895, s. 88-89.

17 Bracewell, *Senjli Uskoklar*, s. 21-22.

18 Haziran 1559 tarihli olarak Avusturya'ya verilen ahidnamede Uskoklarla ilgili kısım, Anton C. Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymans des Prächtigen*. Wien 1983, I, 62.

19 Uskoklara karşı savaşmış olan Ali'ye bu sebepten ötürü tımar verilmesine dair Şubat 1584 tarihli ferman. Klaus Schwartz, *Osmanische Sultansurkunden*. Stuttgart 1997, s. 100, 202. Vesika tıpkı basımı, s. 417.

çıkarılmasını haklı olarak, ancak daha başka tür belgeler eliyle mümkün görür ve bunların kullanımının da tam donanımlı ve nitelikli bir uzmanlık istediğini vurgulamaya gerek yoktur. Osmanlı, Avusturya ve Venedik sivil ve askerî temsilcilerinin raporları, muhbirlerin ve casusların istihbarat dosyaları, dinsel ziyaret kayıtları, Dalmaçya'daki Venedik mahkemeleri ve yetkilileri karşısındaki şikayetler ve tanıklıklar, yakalanan Uskokları ya da Uskoklara yardımcı olduklarından kuşkulanan kişilerin ifadeleri, çeşitli resmî veya özel mektuplar, raporlar, dilekçeler, sigorta belgeleri, noter kayıtları, vaftiz kayıtları, maaş bordroları, askerî sayımlar ve benzer idarî belgeler.²⁰ Osmanlı arşiv birikimi arasında katiyen yer almayan bu nitelikteki bütün bu belgelere el atmadan Uskoklar hakkında yazmanın bir anlamı olmayacağı ve yetersiz olacağı açıktır. Bu durumda ve yukarıdaki bu döküm karşısında, yağmalama ve öldürme şikayetleri, cezalandırma ve gasbedilen malların iadesi talepleri veya timar tevcihi dışında pek fazla bir şey söylemeyen Osmanlı belgelerinin göz ardı edilmiş olmasının önemsizliği yeterince ortaya çıkmaktadır ve bunlardan hareketle konuyu ayrıntılarıyla gösteren bir çalışma yapmak mümkün değildir. İdris Bostan'ın buna rağmen Bracewell'in eserine yazdığı *Sunuş*'ta, "*Osmanlı-Uskok ilişkileri için ayrıca ve özellikle İstanbul'daki arşivlerde bulunan malzemelerin önemi çok büyüktür*"²¹ demekle olması, Bracewell'in bu eserine rağmen kendi kitabına yayım gerekçesi bulmak ve geçerlilik kazandırmak (eski tabirle "*kendi kâr ü sınıâtine revâc vermek*") istemekten başka bir anlamı yoktur. Dolayısıyla Osmanlı kaynaklarını görmeyen Bracewell değil, Bracewell'in gördüklerini görmeyen İdris Bostan'ın zafiyet içinde olduğu açıktır.

Bracewell, "*Sınır boyları ve sınır boylarının askerî sistemleri*" başlığını taşıyan eserinin ikinci bölümünde (s. 27-65), tarihçilerimizin ihmal ettiğine değindiğimiz önemli bir konuya gir mektedir: "*Avusturya Askerî Serhad Bölgesi*". Askerî serhadın ilk oluştuğu yerler, Türk tehdidinin en erken tarihli olarak en üst düzeyde görüldüğü bölgeler olmuştur. Bracewell'in de vurguladığı üzere en erken tarihli olarak, özellikle Hırvatistan toprakları Osmanlı istilalarının etkisini bütün ağırlığıyla hissetmekte ve saldırıların gücü ancak coğrafi engeller sebebiyle kırılabilmekteydi. Bosna'da Bihaç ve Lika sancakları Adriyatik sahillerine kadar sarkan akınlar, Hırvat topraklarını çiğneyerek İç-Avusturya'nın Karinya (Krain) ve İstirya bölgelerine kadar uzanmaktaydı. Karinya'da Möttling önlerinde Türk akıncılarının

20 Bracewell, *Senjli Uskoklar*, s. 22-23.

21 *Sunuş*, s. XXIII

ilk defa görünmelerinin tarihi 9 Ekim 1408 olarak kabul edilir ve bu akınlar ve bunların yol açtığı tahribat 1469'dan itibaren 16. yüzyıl derinliklerine kadar hemen her sene tekrarlanır.²² Bu durumda Türk saldırılarına karşı ilk serhad oluşumunun buralarda meydana gelmesinin rastlantı olmadığı açıktır. Türklerin önünden kaçan ve ele geçirdikleri toprakları terk ederek Macar ve bu krallığın yıkılışından sonra dolayısıyla Avusturya tarafına kaçanlar, giderek buralarda oturan serhad halkını oluşturmaya başladılar. Hırvat ve Sloven toprakları üzerinde yer alan Güney sınır bölgesi Karlovaç ve Varajdin'deki kumanda merkezleri Graz ve dolayısıyla Viyana'nın emri altındadır. Buralardaki askerî örgütlenme Sınır Kaptanlıkları (*Grenzhauptmannschaften*) halinde olup, bunların başlarında da birer Kaptan (*Hauptman*/Yüzbaşı) bulunmaktaydı. Adriya sahillerinden Slovenya'ya kadar uzanan bölgede 1563 tarihi itibarıyla 55 kale veya benzeri müstahkem mevki yer almaktaydı.²³ Türkler Sava ve Una nehirlerine kadar olan bölgeyi ele geçirdiklerinde, bu askerî örgütlerle karşılaştılar ve kısa zaman içinde sınır bölgesini benzer örnekteki askerî birimlerle aynı şekilde teşkilatlandırmaya başladılar. Bu askerî birimlere *kaptanlık* (*Kapetanije*) ve başlarındaki komutanlara *kaptan* (*Kapetani*) ismini verdiler. Bosna'da haklarında 1558'den itibaren ilk yazılı bilgilerin intikal ettiği kaptanlıklar Gradiška, Krupa, Bihaç, Kilis ve Gabela oldu. 17. yüzyılda en geniş sınırlarına ulaşan Bosna paşalığında kaptanlık sayısı zamanla 29'a ulaştı. Bunlar Avusturya'ya karşı sınırların savunulmasında önemli hizmetler gördüler ve karşı akın ve saldırıların üsleri oldular.²⁴ İdris Bostan'nın sözünü ettiği (s. 38-39) ve bölgede kalyatlarıyla denize açılarak bizzat korsanlık edenlerin başında geldiği belirtilen ve bu tür eylemlerinden ötürü İstanbul'daki Venedik elçisi Girolamo Lippomanon'un²⁵ şikayetine yol açan "Avlonya

22 Kurt Wessely, *Die österreichische Militärgrenze. Der deutsche Beitrag zur Verteidigung des Abendlandes gegen die Türken*. Der Göttinger Arbeitskreis, Heft 43. Kitzingen/Main 1954, s. 4.

23 Nikolaus von Preradovich, *Des Kaisers Grenzer. 300 Jahre Türkenabwehr*. München 1970, s. 16.

24 Hamdija Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1954. Buradaki, "Grenzhauptmannschaften in Bosnien und der Hercegovina" başlıklı Almanca özet, s. 305.

25 İdris Bostan'nın, s. 66'daki 27 nolu dipnotunda "Pedani Fabris, *Documenti Turchi*, s. 256"ya yollama yapması, konu ile ilgili olması beklentisi içinde olan okuru yanıltmaktadır. Zira bu atıf, burada yer alan belge özetinde yalnızca sözü edilen elçinin isminin geçmesi sebebiyle yapılmış görünüyor, ki bunun da önemli bir kaynağı

Kaptanı'nın, Arnavutluk'ta Bosna'daki gibi bir serhad örgütlenmesine gidilmemiş olması sebebiyle de bu anlamda bir kaptan olmadığı açıktır. Bunun Uskoklara karşı Osmanlı sahillerini korumak üzere 17. yüzyılda Adriyatik'te ihdas edilen bir dizi deniz üssü ve kaptanlıklar anlamında olduğu zaten belirtilmiş bulunmaktadır (s. 24). Ancak bunların "*Serhad Kaptanları*" ile karıştırılmaması gerektiğine işaret edilmesi suretiyle sade okura yardımcı olunması iyi olurdu.

Bracewell, "*Uskokların köken ve güdüləri*" başlığını taşıyan üçüncü bölümde (s. 70-115), Uskokların isimlendirilmeleriyle ilgili sorunları, bunların kökenleri, özellikle sayıları, insanları Uskok olmaya iten sebepleri ele almıştır. Ulusal ve etnik kimlik tanımlamalarının çoğu defa içinde eridiği Uskok tanımlaması, *Morlak*, *Harami*, *Hayduk*, *Haydamak*, *Priški*, *Kleft*, *Manyat/Maynalı*, *Kazak* gruplarında da olduğu gibi genelde içine girenleri anonimleştirir. Bireysel kimlik tanımlamaları en nihayet yakın çekimlerde kendini belli ederse de, artık bunun grup mensubiyeti içinde bir önemi yoktur. Bracewell'in kullandığı kaynakların kalitesi bu gibi meçhul konularda önemli tahlillere imkan vermektedir. Uskoklara yapılan maaş ödemeleriyle ilgili bordroların özellikle köken sorunlarına açıklık getirdiği görülmektedir (s. 73-74). Konumuz olan Uskokların sayıları araştırmacıların özellikle üzerine eğildikleri bir diğer husus olmuştur. 16. yüzyılda Senj'in nüfusu muhtemelen 4500 civarında olarak tahmin edilmekte olup (s. 166), maaşlı (*stipendati*) ve gönüllülerden (*venturini*) oluşan asker sayısı çeşitli senelere göre 400-3500 arasında değişmekteydi (s. 168). Habsburg ve Papalığın Hıristiyan ahaliyi "*İsa'nın adının ve inancının ebedi düşmanı*" olan Türklere karşı savaşmaya davet eden propagandaları etkisiyle, bu sayının devamlı olarak arttığı veya hiç olmazsa kayıpları karşılayacak derecelerde sabit kaldığı varsayılmaktadır. Kaynak bölgelerini Osmanlı kadar, özellikle Osmanlı sınırları ötesindeki topraklar ağırlıklı olarak Hıristiyan dünyasının kendisinin teşkil ettiği açıktır.

---

kullanmış gibi okuru yanıltan bir izlenim vermekten başka bir anlamı yoktur. Ayrıca sayfada işaret edilen belge numaralarının gösterilmesi gerekirdi. (Maria Pia Pedani Fabris-Alessio Bombaci, *I "Documenti Turchi" Dell'Archivio di Stato di Venezia*. Venezia 1994, s. 256, belge nr. 1011 ve 1014). Elçinin akıbeti hakkında konumuz ile ilgisiz bir bilgi de biz nakledehim: Lippomanon İstanbul'dan edindiği bilgileri İspanyollara da ifşa etmesinden ötürü (1591), hükümeti tarafından yargılanmak üzere geri çağırılmış, ancak yolda Lido adasına varamadan denize düşerek (!) boğulmuştur. Bk. Suraiya Faroghi, "Venedik Akdeniz ve Osmanlı İmparatorluğu", *Venezia e Istanbul in epoca Ottomana/Osmanlı döneminde Venedik ve Istanbul*. Sabancı Üni. Sakıp Sabancı Müzesi, Sergi Kataloğu, İstanbul 2009-2010, s. 39.

Bununla beraber bu sayının konumuz olan Uskoklar için pek yüksek (genelde kabul edilen sayı 1000 civarındadır) olmadığı görülüyor. Hele bunları çok büyük bir nüfus oluşturan Kazaklar ile karşılaştıran, hatta her ikisinin Adriyatik ve Karadeniz'deki korsanlık eylemlerinde zamansal rastlantı şüphesinde bulunan İdris Bostan'a katılmak mümkün değildir (bk. s. 98. kezâ s. 114, n. 4). Önce aralarında böyle bir irtibat bulunmamaktadır. Daha da önemlisi, Kazakların yükselişi ve had safhada bir tehlike olarak görülmeleri, Karadeniz'deki sansasyonel baskınları (1614 Sinop baskını, 1624 İstanbul Boğaziçi'ne girmeleri gibi), ve 1640'larda nihayet bir "*Hetman Devleti*" kurabilecek raddelere gelmeleri, Uskokların etkinliklerinin büyük ölçüde zayıflamasından ve tarih sahnesinden tamamen kalkmasından sonra olmasıdır. Aralarında Osmanlıya karşı eşzamanlı eylem anlamında bir ilişki kurulamayacağı gibi; sayısal çokluk, etnik yapı, "*ulusal*" bilinçleri, Rusya, Avusturya ve Osmanlı arasında, bunların karşısına başarıyla çıkabilecek durumda olmaları ve zaman zaman müstakil bir devlet (Ukrayna) konumuna gelen askerî güçleri itibariyle de Uskoklarla kıyaslanmaları asla mümkün değildir. Osmanlı devletinin 1648'de Kazak devletiyle resmî bir ittifak akdetmek zorunda kaldığını unutmamak lazımdır.²⁶ Uskok ve Kazakları kastederek, "*...aynı dönemde ve benzer şartlarda, biri Karadeniz'de diğeri Adriyatik'te ortaya çıkan bu korsan gruplarının tesadüfi mi olduğu, yoksa ortak şartların hazırladığı bir sonuç mu olduğu sorusunun cevabı mukayeseli olarak araştırmaya muhtaçtır*" diyen İdris Bostan'a (s. 98) cevabı, Bracewell üstelik aynı soruyu sormuş olarak -herhalde tesadüfen- geniş bir şekilde vermiş bulunmaktadır ve yaptığı tesbit ve değerlendirmeler gerçekten okunmaya değerdir. (Bracewell, özellikle s. 15-16). Uskokların adı korsanlıklarını ancak Mora'daki Manyatların deniz haydutluklarıyla kıyaslamak doğru olabirdi²⁷. Akdeniz dünyasının en önde gelen isimlerinden Salvatoro Bono'nun da maruf eserinde Uskoklara sıradan ve dikkat çekecek derecelerde az yer vermesi, Akdeniz dünyası genelinde bunlara atfettiği önemin göstergesi olarak herhalde anlamlıdır.²⁸

26 O. Pritsak, "Ukrayna Osmanlı İttifakı", çeviren Kemal Beydilli, *İlmî Araştırmalar Dergisi*, VII, İstanbul 1999, s. 255-284; Ayrıca bk. Victor Ostapchuk, "XVI. ve XVII. Yüzyılda Kazak deniz akınları karşısında Osmanlı Karadenizi", *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın sonuna kadar Türk Deniz Tarihi*, I, İstanbul 2009, s. 241-253.

27 Rieger, *aynı eser*, s. 185-187.

28 Salvatore Bono, *Piraten und Korsaren im Mittelmeer*, s. 96-97. Az değinilmiş olmasına rağmen, eserin bu Almanca neşrinin dizin kısmında Uskoklara yer verilmemiş olması teknik olarak isabetli değildir.

Serhad bölgelerindeki karşılıklı akın ve yağmalama hareketlerinin kendine özgü bir ekonomi yarattığı ve bu bölgelere devletlerin hangi ölçülerde sarfiyatta buldukları *Dördüncü Bölüm*'de işlenmektedir (s. 119-154). Askerî sınır ödenekleri, ganimet malı olarak ele geçirilen canlı hayvanlar, esirler; ticaret yollarına yapılan saldırılar ve yağma akınlarına hedef olan bölgeler, yağma ve talan ticaretinden elde edilen gelirler genelde yayınlanmamış belgelerden hareketle kaleme alınmıştır. Maaş ödemeleri, özellikle seferler dışında kalan aylar içinde maaş alması icap eden askerlik hizmetine geçmiş olan Uskokların (*Stipendati*), ödemelerdeki düzensizlikler sebebiyle diğer Uskoklar gibi kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kalmaları, haydutluğun birer geçim vasıtası haline gelmesini kaçınılmaz kılmaktaydı: “*sınırdaki askerlerin düşman topraklarına akınlar düzenlemesinin ve tutsaklardan alınan fidye ve düşman mallarının yağmalanmasıyla geçimlerini sağlamalarının ve ücret eksikliğini telafi etmelerinin adet olduğu gayet iyi bilinmektedir*” (s. 119). Böylece maaş ödemelerindeki sıkıntılar ve bunların geçinmeye yetmemesi durumunda ihtiyaçların meşru olmayan yollardan telafi edilmesi yaygınlık kazanıyordu²⁹. Osmanlı iç kesimlerine kadar uzanan baskınlar, hayvanların sürülüp götürülmeleri yanında özellikle dış pazarlarda satılmalarıyla veya fidye ödemeleri sebebiyle önemli getirisi olan esir edinmeleri amaçlamaktaydı. Müslümanların fidye için yüksek ödemeleri kabul etmeleri veya bunları kendi esirleri ile takas edilmesini beklemeleri, insan yağmasını kârlı bir iş haline getirmekteydi. Bu bölümün son değerlendirmesi Uskokların geçimlerini akınlarının getirisi olan yağmaya veya bu tehdidi savuşturmak için ödenen haraçlara dayandığıdır (s. 154).

“*Askerî Otorite ve Akın*” adını taşıyan *Beşinci Bölüm*'de (s. 155-202), Uskoklar üç grup halinde ele alınır: Senj sakinleri olarak yerli (*casalini*) dolayısıyla şehirli (*cittadini*) olanlar, bunların yanında sayıları birkaç yüzü bulan maaşlı askerler (*stipendati*) ve haydutluk ve korsanlık için

29 Bu bağlamda Osmanlı serhat kalelerindeki hisar erlerinin kimi zaman bir seneye varan maaş ödemelerindeki düzensizlikler ve özellikle 16. yüzyıldaki enflasyon sebebiyle alım gücündeki düşüşten ötürü geçinememeleri sebebiyle esnaflık gibi ek işlere yönelmeleri, önemli bir kıyaslama yapmamıza imkan vermektedir. Konuyu Osmanlı belgeleri ışığında işleyen Römer, bu askerlerin zaruret haline rağmen “*ücret eksikliklerini telafi etmek için*” meşru olmayan yollara saptıklarına dair bir örnek verememektedir. (Claudia Römer, *Osmanische Festungsbesetzungen in Ungarn zur Zeit Murads III. Dargestellt anhand von Petitionen zur Stellenvergabe*. Wien 1995, s. 35-36, 73.

değişik kökenli olarak çeşitli yerlerden gelenler (*venturini*), bunların genelde Senj'de kalıcı ikamet yerleri yoktur. Bütün bunların durumu, hizmetleri, maaşları, aralarındaki ilişkiler, savaş ve ganimet akınlarındaki rolleri, sayısal varlıkları ve bu sayıların zaman içinde artış ve azalmalarının sebepleri, Habsburg askerî idaresi ve bu idarenin bunlar üzerindeki yaptırım ve kontrol gücü gibi ayrıntılar yeterli derecelerde açıklığa kavuşturulmuş bulunmaktadır. “*Uskoklu komutanlar*” başlığı altında, özellikle yağma akınlarına çıkanların başlarında bulunanlara açıklık getirilmektedir. Sıradan yağmacı Uskok önderler, serhatlarda Türkçe'den geçmiş olarak yaygın kullanımı olan ortak bir isimle anılmaktaydılar: *Haramibaşı*. Yağmaya çıkan barka sayısının en yüksek olduğu 1590'larda bu barkaları kumanda eden 20-25 kadar haramibaşı olduğu ifade edilmektedir (s. 173). Uskokların ünlü haramibaşı ve kumandanları, Senj'de kumanda mevkiini işgal eden askerler, bunların Uskoklarla ilişkileri, yağmalar karşısındaki tutumları ve nihayet Habsburglar ve sınırın askerî yönetimi bu bölümde ele alınan konular arasındadır. Habsburgların Uskoklar üzerinde denetim kurmalarının ölçüsünün, bunların özellikle Türk savaşları esnasında ve barış zamanlarında getirecekleri fayda veya sebep olacakları zarar hanelerinde tartışıldığı kayıtları (s. 202), devletler arası sınır bölgelerinde ortaya çıkartılan, gerektiği kadar yaşatılan ve işi bitince ortadan kaldırılan bu gibi unsurların günümüz için de güncel olan kullanımına geçen yüzyıllardan kalma bir örnek vermektedir.

“*Akını meşrulaştırmak: Uskok yasası*” adını taşıyan *Altıncı Bölüm*'de (s. 203-230), Uskokların yağma saldırılarını din adına yapılmış işler olarak göstermelerindeki ikiyüzlülüğe açık bir vurgu vardır. Özellikle Türklerle karşı giriştikleri eylemlerinde Habsburglar kadar Roma tarafından da destek bulmaları dinin siyaseten istismarından başka bir şey olmamakla beraber, Uskoklar bunun ne ilk ne de son örneğini teşkil ederler. Türklerle savaşırken “*İsa, İsa*” diye haykıran Uskokların, “*kiliselerindeki aziz resimleri bile haydut ve katil havasındaydı*” kayıtları, dönemin önemli bir kaynağından nakledilmiştir (211). *Hıristiyanlığın savunulması, hırsızlık, cesaret, intikam alma, düşmanla çatışırken ölme* Uskok yasasının başında yer almaktaydı. (s. 223). Bütün bu öldürmelere ve yağmalara rağmen, onur ve haysiyetin öne çıkartılması ve bunun kahramanlıklarının vaz geçilmez tavrı olarak algılanması, *onur sözüne* ve *onura hakarete* önem verilmesi, her iki taraftaki bütün bu tür haydutların ortak vasfı gibidir. (“*Onur ve İntikam*” s. 214-224). Osmanlı tarafında *yoldaşlık ve cihad* kavramlarıyla

ifadesini bulan, dayanışma içinde olma ve din düşmanıya savaşma asabiyeti, yağma akınlarını ve şiddet uygulamalarını haklı gördüklerine dair olan inançları, Uskokların uzun zamanlar ayakta kalmalarının nedenleri olarak kabul edilir. Bu, her iki tarafta, daha doğrusu bütün bu tip özellikle dışa kapalı benzer topluluklarda geçerli olan “*kardeşlik*” ve “*cemaat duygusu*”, “*Dayanışma ve Çatışma*” bahsi altında ele alınmıştır (s. 224-230).

“*Müttefik ve Kurbanlar*” adını taşıyan *Yedinci Bölüm*’de (s. 233-311) genel olarak, eylemlerini Hıristiyanlığın seddi (*antemurale*) ve savunucusu olma savına oturtmaya özen gösteren Uskokların, etkinlikleriyle bu söyleme ne derecelerde yaklaştıkları sorgulanmaktadır. Bu muhakkak ki, kara ve denizdeki sınırlarda kendi inançlarını savundukları iddiasında bulunan bütün taraflar için geçerli olan bir sorudur. Uskokların “*kurban*” olarak gördükleri Müslümanlarla olan ilişkileri aslında Müslüman olmayan Osmanlı uyrukları için de geçerlidir ve Uskok saldırılarından Müslüman halk ve tüccar kadar, özellikle Yahudi iş adamlarının da zararlara uğratıldığı bildirilmektedir. Uskokların Türklere Adriyatik’te hem askerî hem de ticarî rahatsızlıklar verdikleri doğru olmakla beraber, bunun boyutunun zaman içinde oluşan geniş literatürün de etkisiyle oldukça abartılmış olduğunu söylemek mümkündür. Gabela, Split ve Dubrovnik örneklemeleriyle ve bunların Venedik ile olan ticarî önemlerinin kıyaslanmasında Uskokların olumsuzluklarının ölçülmeye çalışılması, ticaret grafiğinin zaman ve şartlara göre değişkenlik arzettiğini göstermektedir. Nitekim, Uskokların 1592-1600 yılları arasında 30 gemiye saldırmalarına karşılık, 1601-1609 arasında yalnızca 3 gemiye saldırmış olduklarının tesbiti bu anlamdadır³⁰. Ancak, Venedik arşivindeki konuyla ilgili pek çok fermanın yer almakta olması da, Osmanlı tarafındaki rahatsızlığın boyutlarını gözler önüne sermektedir. Uskok akınlarının Osmanlılar için maddî anlamdaki maliyetini belirlemenin mümkün olmadığına işaret eden Bracewell, bunun -yaklaşık bir asırlık bir süre içinde- oldukça yüksek olması gerektiği fikrindedir (s. 239). Konu bu bölümde ayrıntılı ve çeşitli görüşler ışığında tartışılmış, “*Uskoklar ve Osmanlı Hıristiyanları*” ayrı bir kısımda ele alınmış (s. 249-264) ve bölüm, “*Hıristiyan Komşular: Venedik ve Dubrovnik*” (s. 264-277), “*Tüccarlar ve Kentler*” (s. 277-288) ve “*Dalmaçya’nın Kırsal Nüfusu*” (s. 288-311) gibi, her biri zorlu birer inceleme konusu olan kısımlarla sona erdirilmiştir.

30 Tenenti’den naklen, M. Aymard, “Akdeniz’de Korsanlık ve Venedik”, s. 223.

Bracewell'in eseri gerçekten övgüye lâyıktır ve Uskoklarla ilgili olarak şimdiye kadar yapılanların en kapsamlısı ve değerlisidir. Bunun kullandığı malzemelerden ve bunlardan istifade edebilecek derecelerde araştırma dillerine olan hakimiyetinden kaynaklandığı açıktır. Bir konu hakkında son sözün söylenmiş olması pek olası değilse de, Bracewell için bir istisna yapmak, onun donanım ve yeteneğini abartmak anlamına gelmeyecektir. Eserini inceleyenler bu yargıya rahatlıkla katılacaklardır.

İdris Bostan'ın, *Adriyatik'te Korsanlık. Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler. 1575-1620*" adlı kitabına gelince³¹, bunun hakkında olumlu bir yargıda bulunmak, aşağıda göstereceğimiz nedenlerden ötürü mümkün değildir. Hattâ İngilizcesi 20 sene kadar önce basılmış olan Bracewell'in eserinin hiç olmazsa Türkçe baskısını gördükten sonra, böyle bir kitabı yayınlaması kendisine daha çok yakışırdı. Üç bölüm üzerine tertip edilmiş olan kitap, önsöz, kaynak değerlendirmesi, giriş, bibliyografya ve ekler gibi ayırımlardan oluşmaktadır. Kitapta yer alan renkli-renksiz resimlerin bolluğu ve konuyla ilgisizliğini ayrıca ele alacağız ve yine bol miktarda ilave edilen belgelerin değerlendirilmesini yapacağız.

Kitabın Önsöz'ü (s. 7-9), "Bu kitap Akdeniz'de Korsanlık adlı daha geniş bir araştırmanın bir kısmını oluşturmaktadır" müjdesiyle başlıyor. Konunun kaynaklarının dışarıdaki arşivlerde yer aldığı idrakiyle, yabancı arşivlerde yapmış olduğu araştırmalara ve incelemelere değiniliyor

31 Bu kitap, "Adriyatik'te Korsanlık (1575-1620): Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler" adı altında basılmamış profesörlük takdim tezine (İstanbul 1998) dayanmaktadır. Daha sonraları aynı konuya aynı laflarla "Adriyatik'te Osmanlılar ve Uskoklar" adı altında tekrar dönülmüş, bu önce *Toplumsal Tarih* dergisinde (sayı 127, İstanbul 2004, s. 64-71), daha sonra da kendisinin çeşitli yazılarından oluşan bir kitap içinde tekrar yayınlanmıştır (*Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2006, s. 111-120). Her fırsatta tekrarlanan bu lafların aynıları bu sefer de "Akdeniz'de Korsanlık: Osmanlı Gücü" adlı yazısında yinelenmiştir. (b. *Türk Denizcilik Tarihi*, I, 237-239). İdris Bostan'ın da editörleri arasında yer aldığı, iki ciltlik büyük boy, kûşe kağıt basımlı, içine sokulduğu kutusunun da işaret ettiği üzere yüksek maliyetli bu kitapta, bu satırların yazarı dahil olmak üzere değişik tarihçilerin pek çok yazıları yer almaktadır. Kitap, maalesef İdris Bostan'ın pek çok yerlerde mükerreren yayınlanmış eski yazılarının tekrar basıldıkları ve diğer yazarların birer kalemlik katkılarıyla figüran durumuna düşürüldükleri bir havaya sokulmuştur. (1. ciltteki toplam 26 kalem yazının 13 tanesi kendisinin eskimiş yazılarından oluşmaktadır. 2. ciltte de bir adet yazısı vardır). Giderlerinin paylaşımı meçhul ama toplam maliyetinin yüksek olduğu açık olan bu yayın hakkında ayrıntılı bir tanıtma tarafımızdan hazırlanmaktadır.

ve bu vesile ile İngiltere özellikle İspanya, Venedik arşivlerinde “*sürdürdüğü araştırmalara*” vurgu yapılıyor. Ancak bu parlak söyleme rağmen kitapta, Venedik hariç diğer arşivlerden çıkmış belgelerden istifade edilmiş olduğuna dair bir ize rastlanmamaktadır. *Venedik Devlet Arşivi*’nden kullanılan ve aşağıda değerlendireceğimiz belgeler ise Türk belgeleridir ve dili de haliyle **Türkçe**’dir. Bu durumda adı anılan arşivlerde, İspanyolca, İtalyanca, Latince ve de Almanca, gibi zamanının belgelerinde kullanılan *kaynak dillere* hakim olarak araştırma yapılmış izlenimi verilmek istenir gibi bir yaklaşım sergilenmekte olması, okuru yanıltmaktan başka bir şey değildir. Zira yazarın kaynak dilleriyle araştırma yapabilecek bir donanımda olmadığı bilinmektedir. Günümüzde, dünün “*Lingua Franca*”sı veya zamanımızın “*Esperanto*”su mesabesinde olan İngilizce ise dönemin ve hasseten konunun araştırma kaynak dili değildir, hal-hatır ve adres sormaktan öteye geçtiği taktirde ancak literatür okunmasında işe yarar. İdris Bostan’ın kitabının doğru olarak değerlendirilmesi için öncelikle bu gerçeğin vurgulanmasında fayda vardır.

Kitabın “*kaynaklar üzerine*” kısmında (s. 11-16), okuru bilgilendirmek üzere arşivler ve konuyla ilgili kitaplar üzerinde durulmaktadır. Bilindiği gibi Venedik devlet Arşivi’ndeki İtalyanca ve Türkçe belgeler, Gökbilgin,³² Şakiroğlu,³³ Bombaci ve Pedani Fabris nihayet bir doktora tezine konu olmuş olarak Theunissen tarafından geniş ölçüde ele alınmış, Theunissen’de tercümeleleriyle beraber özgün metinlerin tamamı, diğerlerinde ise özetler (*regesten*) halinde yayınlanmıştır. Bu arada Alessio Bombaci’nin, *Rivista degli Studi Orientali*’de çıkan (XXIV, I-IV, Roma 1949, s. 95-107), “Venedik Devlet Arşivi’ndeki Türk Belgeleri” (La Collezione di Documen-

32 M. Tayyib Gökbilgin, “Venedik devlet Arşivi’ndeki vesikalar külliyyatında Kanuni Sultan Süleyman devri”, *Belgeler*, 2, Ankara 1964, s. 119-220; amlf., “Yeni belgeler ışığı altında Kanuni Sultan Süleyman devrinde Osmanlı-Venedik münasebetleri”, *Kanuni Armağanı*, Ankara 1970, s. 171-186; ; amlf., “Venedik Devlet Arşivi’ndeki Türkçe belgeler koleksiyonu ve bizimle ilgili diğer belgeler”, *Belgeler*, 9-12, Ankara 1971, s. 1-151;

33 Mahmud Şakiroğlu, “Venedik Devlet Arşivi’nde bulunan İstanbul Balyosu arşivi üzerinde bir araştırma”, *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata*. Napoli 1982, s. 469-480; amlf., “Venedik Devlet Arşivi’ndeki Türkçe belgeler koleksiyonu ve bizimle ilgili diğer belgeler”, *Belgeler*, 9-12, Ankara 1971, s. 1-151; amlf., “Venedik Arşivi ve kitaplıklarında Türk tarih ve kültürüne ait kayıtlar”, *Erdem*, III, 7, 1987, s. 111-134; a.mlf., “Venedik Arşivi ve kitaplıklarında Türk tarih ve kültürüne ait kayıtlar”, *Erdem*, 17, Ankara 1992, s. 437-480.

ti Turchi dell'Archivio di Stato di Venezia) unvanlı yazısı ve Nicolaas Biegman'ın Dubrovnik arşivindeki Türkçe belgeler ışığındaki çalışması (*The Turco-Ragusan Relationship*) ihmal edilmiş görülmektedir. Buralarda Uskoklarla ilgili belgelere yer verilmiş olup (Bombaci, s. 102; Biegman, s. 167-168), bunlara Bracewell tarafından da işaret edilmiştir (s. 239, n. 17).

İspanyol arşivlerinde Türk-İspanyol ilişkileri ve denizcilik tarihi ile ilgili belgeler M. Arıkan ve P. Toledo tarafından değerlendirilerek yayınlanmıştır (Ankara 1995). Burada Uskoklarla ilgili belgeler yer almamaktadır. İdris Bostan'ın *Simancas* arşivinde de “*Türkçe belgeler için ayrı bir tasnif yapılmamış olmasından ötürü belge tesbitinde büyük güçlük bulunduğu*”nu ifade etmesi (s. 15), donanımsızlığının çaresizliğe dönüşmüş olduğunun beyanından başka bir şey değildir. Bu durumda geriye İstanbul'daki Osmanlı arşivlerinde (Başbakanlık ve Topkapı Sarayı) ve Venedik Devlet Arşivi'nde bulunan **Türkçe** belgeleri kullanmaktan başka bir yol kalmamaktadır, yazar da yurt dışındaki o bütün yorucu tetkik gezilerine rağmen, sonunda bunu yapmak zorunda kalmıştır. Ancak yine de şunları söyleyebilmektedir: “*1995 Nisan'ında Venedik ve 1997 Eylül'ünde İspanya'da sürdürdüğüm araştırmalar sonunda temin ettiğim belgeler, bu çalışmanın en orijinal ve önemli malzemesini teşkil etmektedir*” ! (s. 9).

Konuyla ilgili kitaplar hakkındaki kısa değerlendirmesine (s. 16) İdris Bostan hayret uyandıran şu cümle ile başlıyor: “*Konunun kitâbî kaynakları arasında ne döneminde ve de ne günümüzde yazılmış yeterli araştırmalar bulunmamaktadır*”. Böyle bir şey söylemek, ancak -yukarıda da işaret ettiğimiz üzere- kendi kitabına revaç vermek amacını taşır ve geçerliliği olmayan, sade okuyucuyu yanıltmaya yönelik boş bir iddiadan öteye geçemez. Aksi takdirde, konu Akdeniz genelinde ele alındığında yapılmış çok sayıdaki önemli çalışmayı görmezlikten gelmemiz icap edecektir, ki bir kısmı zikredilen, büyük bir kısım zikredilmeden kalan bu tür eserlerin varlığı bunu yalanlamaktadır. Palmira Brummett'in yakın zamanda Türkçe olarak neşredilen, Osmanlı arşiv ve kütüphanelerindeki eserleri de bizzat kullanmış olarak hazırladığı doktora tezi³⁴), bu tür eserlerin içinde önemli bir yer tutar. Konu bizzatihi Adriyatik'teki korsanlar, hasseten Uskoklar zemininde ele alındığında da böyle bir iddiada bulunmanın mümkün olmadığı açıkça görülür, zira döneminden başlamak üzere günümüze kadar

34 Palmira Brummett, *Osmanlı Denizgücü. Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasi*, Çeviri H. Nazlı Pişkin, İstanbul 2009 (*Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery*, New York 1994).

bununla ilgili pek çok eserin kaleme alınmış olduğu bilinmektedir. Zadar Başpiskoposu Minucio Minuci'nin 1602 tarihine kadar gelen, Uskok aleyhtarı telifi (*Historia degli Uscochi*, 1604), bunların başında yer alır ve bu eser aynı olumsuz yargılarla Venedikli tarihçi Paolo Sarpi tarafından genişletilmiş olarak, 1616'da Uskokların ortadan kaldırılışına kadar gelmek üzere devam ettirilir. (*Supplemento dell'Historia degli Uscochi di M. M. Arcivescovo die Zara*. Venedik 1676. 1673'te Verona'da tekrar basılmıştır). Bu eserler Bracewell tarafından *birincil kaynaklar* arasında gösterilmiş ve kullanılmıştır. Adriyatik'teki korsanlık, dolayısıyla Uskoklar hakkında son büyük çalışma, çeşitli dillerde yapılmış bütün önemli kaynak eserleri görmüş olduğuna işaret ettiğimiz Bracewell'in yukarıda ele aldığımız eseridir. Bizzat İdris Bostan, Bracewell'in eserinin Türkçe baskısına yazdığı *Sunuş*'ta, "*Uskoklar hakkında şimdiye kadar en kapsamlı çalışmayı yapan C. W. Bracewell, Senj'li Uskoklar adlı kitabında Venedik kaynakları yanında özellikle mahkeme kayıtları, uskokların ifadeleri, mektuplar ve raporlara dayanmak suretiyle en küçük ayrıntılara ulaşmıştır. Bracewell, bu önemli çalışmasında uskokların nasıl bir korsan zümresi olduklarını, amaçlarını ve eylemlerini ilk ağızdan aktarmıştır...*" (s. XXI-XXII), diyerek, yazarın hakkını teslim etmektedir. Öte taraftan İdris Bostan'ın kaynak kitapları ele alırken (s. 16) Bracewell'in eserinden hiç bahsetmemiş olması da gözden kaçmamaktadır. Bu önemli yazarın ismini ancak 97. sayfada, "*Uskokların tarihini yazan Bracewell*" diyerek zikretmekte, zoraki bazı atıflarda bulunarak, bu büyük eseri âdeta görmezlikten gelmektedir. Haziran 2009'ta basılan kendi kitabından daha önce basılmış olan (Şubat 2009) Bracewell'in bu eserine de -son zamanlarda uzmanlığın göstergesi zannıyla âdet haline getirdiği- bir *Sunuş* yazmış olduğuna ise hiç değinmemektedir.³⁵

Akdeniz dünyasındaki denizcilik ve dolayısıyla korsanlık ile ilgili bazı maruf eserlerin isimleri zikredildikten sonra (s. 16), özellikle Venedik ve Uskoklara dair bilgiler veren Alberto Tenendi, Andreas Rieger ve korsanlık faaliyetlerini Akdeniz genelinde ele alan Salvatoro Bono gibi yazarların eserlerine atıfta bulunulmakta, bütün bu eserler Osmanlı kaynaklarını

35 Bu arada küçük bir düzeltme yapalım: bu *Sunuş*'ta, "... sonunda Uskok şehirleri kuşatılarak liderleri öldürülmüş ve **18. yüzyılın** ilk çeyreğinde etkisiz hale getirilmiştir" (s. 6). Uskokların sonu Bracewell'in de eserine ilave ettiği *Kronoloji*'de (s. 407) ayrıca görüleceği üzere 1618 olarak kabul edilmekte olduğundan, bu tarihlemenin **17. yüzyıl** olarak düzeltilmesi icap etmektedir.

kullanmadıkları için yetersiz görülmektedirler. Yalnızca, önde gelen denizcilik tarihi uzmanı olarak kabul edilen Tenendi'nin, 16. yüzyılda Akdeniz'de korsanlığın gelişimini ortaya koymayı hedefleyen çalışmalarından hareketle Maurice Aymard tarafından kaleme alınan etraflı tanıtmayı okumak bile,³⁶ Akdeniz dünyası için fevkalade önemli olan bu kaynak esere ne kadar haksızlık yapıldığını görmek için yeterlidir. *Korsanlar, Uskoklar, Türkler ve Mağripliler, Maltalılar, Floransalılar ve İspanyollar, Kuzeyliler, ve nihayet Venedik ve onun deniz teşkilatı, ticaret filosu, savaş filosu* ile ilgili olarak verilen birincil derecedeki bilgileri küçümser görünmek, ancak yerli tarihçilerimizin cesaretine mahsustur. Salvatore Bono'nun, Akdeniz denizciliği sahasının önemli isimlerinden Ekkehard Eickhoff'un³⁷ bir *Önsöz*'ü ile Almanca olarak yayınlanan yukarıda değindiğimiz maruf eseri³⁸ dahil olmak üzere, bütün bu tür eserlerin kısa zamanda Türkçe'ye çevrilmeleri halinde *gerçek uzmanların* daha açık bir şekilde gözler önüne serileceğinden kimse şüphe etmemelidir. Nitekim, Palmira Brummett'in yukarıda sözünü ettiğimiz eserinin Türkçe basımına da bir *Sunuş* yazmış olmasına rağmen, yazarın eserin bibliyografya kısmında “*yazma eserler ve belgeler*” dışında “*kaynak eserler*” ve “*araştırma ve incelemeler*” başlığı altında tam 300 çalışmaya yer vermiş olduğu halde,³⁹ İdris Bostan'ın hiçbir çalışmasını zikretmemiş olması bu doğrultuda bir anlam taşır.

İdris Bostan'ın Almanca bilmediği halde, Rieger'in 1994'te çıkan, “*XV ve XVI. Yüzyıllarda Akdeniz'deki Osmanlı yayılmacılığı sırasında devlet donanmasının bir parçası olarak müslüman korsanların deniz faaliyetleri*” adlı eserine bir *tanıtma* yapmış olması (*Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, XVI, 1996) ise takdire şâyândır, ve kime yaptırmışsa bu oldukça başarılı (yapanı kutlarım!) bir tanıtmadır. Ancak buna rağmen bu eserden istifade ediş şekli de ilgi çekicidir, zira eserin bütün kullanımı henüz daha ana konuya girmeyen, 15. ve 20. sayfaları arasında sınırlı kalmıştır. Bu sayfalar arasında yer alan, “*deniz haydudu*” anlamında korsan tanımlaması-

36 “XVI. Yüzyılın Sonunda Akdeniz'de Korsanlık ve Venedik”, Çev. Mehmet Genç. *İÜ. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXIII, 1962/63, nr. 1-2, s. 219-238.

37 Ekkehard Eickhoff, *Seekrieg und Seepolitik zwischen Islam und Abendland. Das Mittelmeer unter byantinischer und arabischer Hegonomie (650-1040)*. Berlin 1966; amlf. *Venedig, Wien und die Osmanen. Umbruch in Südosteuropa 1645-1700*. Genişletilmiş 3. baskı. Stuttgart 2008.

38 Tam künyesi için b. dipnot nr. 4.

39 Palmira Brummett, *Osmanlı Denizgücü*, s. 271-291.

nın Müslüman denizciler için kullanımındaki sakatlıkla ilgili tesbiti İdris Bostan tarafından da benimsenmiştir.⁴⁰ Yine aynı yerde geçen, korsanlık yapan Müslüman denizcilere İtalyanca *Levantino*'dan "*levend*" denilmekte olduğu ve Müslüman korsanların faaliyetlerini İslam hukukuna göre düzenledikleri ve dünyanın *Darüislam* ve *Darülharb* olarak iki kısma ayrıldığı varsayımı gibi harcîlem bilgileri kendi kitabına aktarmış olarak, Rieger'in çalışmasından istifade etme haline son vermektedir. Önce İslam hukukuyla ilgili bir konuda Rieger'in kaynak olarak gösterilmesi isabetli olamaz. Bununla ilgili olarak Ahmed Özel'in çalışmasına (*İslam hukukunda ülke kavramı*, İstanbul 1984) yapılan gönderme (s. 26, n. 18) zaten yeterli olmalıydı. Rieger'in eserinin esas konusu olan ve geniş bir şekilde ele alınan Akdeniz'deki korsanların etkinlikleri bahislerine hiçbir göndermede bulunulmamış olması, İdris Bostan'ın yaptığı tanıtımaya rağmen bu eserden istifade edebilme donanımından ne kadar uzak olduğunun delilidir. Oysa bu çalışmasında Rieger, Akdeniz'deki diğer korsanlıkların yanında Uskokları da özel bir bağlamda ve müstakilen ele almaktadır (b. s. 178-185).

"*Adriyatik ve Mora Sularında Osmanlı Korsanları*" adını taşıyan *Birinci Bölüm* (s. 31-63), 11 sayfa tutan uzun dipnotlarıyla dengesini kaybetmiş gibidir. Buna karşılık burada pek çok kısım başlıkları atılmış olmakla beraber içleri doldurulmamış olarak kalmıştır: "*Korsanlığın Dönüm Noktası: İnebahtı Savaşı*", sadece 16 satır (s. 31-32); "*Adriyatik'te Osmanlı Korsan Üsleri*", bir sayfa bile değil (s. 35); "*Draç'ta Üslenen Levendler*", bu herhalde rekorlar kitabına geçer, zira bu kısım yalnızca üç cümleden oluşmaktadır (s. 40).

İkinci Bölüm, "*Adriyatik'te Venedik Korsanları*" (s. 77-88) başlığını taşımaktadır. Bu bölümün de dipnotları 5 sayfa -yani iki sayfa yazıya bir sayfa dipnotu!- tutmaktadır (s. 89-93).

"*Üçüncü Bölüm*" "*Adriyatik'te Osmanlı ve Uskok Mücadelesi*" (s. 97-112), 5 sayfa dipnotuyla takviye edilmiştir! Burada da içi doldurulmamış başlık atılmış kısımlar göze çarpıyor: "*Makarska: Uskok Baskını Altında*

40 Korsan ve Pirat arasında nazari olarak bir ayırım söz konusu olmakla beraber, tatbikatta bunları birbirinden ayırmanın zorluğuna işaret etmekte olan Salvatore Bono'nun değerlendirmeleri, haliyle kullanılmadan kalmıştır. Bk. Salvatore Bono, *Piraten und Korsaren im Mittelmeer*, s. 19-20.

Bir Osmanlı Limanı”, (s. 103-104), bir sayfa dört satır! “*Uskoklara Karşı Alınan Tedbirler: Nova'nın Tahkimi*” (s. 100-111), toplam 9 cümle!

Eserin en hacimli kısmı Venedik devlet Arşivinde bulunan **Türkçe** belgelerin okunuşlarının verildiği *Ekler* kısmıdır (s. 127-233). Bu haliyle bu kısım kitabın üçte birinden çok daha fazla bir yer işgal etmektedir. Bölümler sonuna yerleştirildiklerinden ötürü tekrarların önlenemediği yollamalarla yoğunluğu artan ve kitabın şişmesine yol açan dipnotlarının toplam sayfa tutarı 24, genel bibliyografya 6, Venedik arşivine ait bazı belge görüntüleri 8 sayfalık bir yer doldurduğu, metin içlerinde yarım ile bir sayfa arasında yer işgal eden 9 siyah-beyaz resim ve ayrıca bir sayfa hacminde bir harita konulduğu düşünüldüğünde, geriye kalan cüz'î sayfaların -ki herhalde bu prof'luk tezinin kendisidir- kısa bir zaman içinde zahmet çekilmeden okunacağı açıktır. Kitaba ayrıca kûşe kağıda basılmış olarak 16 sayfa içine yerleştirilmiş renkli resimler ilave edilmiştir. Bu resimlerden, Senj kalesi ve müzesiyle ilgili olanları hariç, diğerlerinin, kitabın “*Adriyatik'te Korsanlık: Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler. 1575-1620*” başlığını taşımasından ötürü konu ile tamamen ilgisiz olduğu göze çarpmaktadır. Renkli resimler, haliyle -yaratılan ritüele uygun olarak- 1546'da ölmüş olsa bile “*Barbaros Hayreddin Paşa*” ile başlıyor! 1618 tarihli Güzelce Ali Paşa'nın İspanyol kadırgalarıyla savaşı (2 sayfa, bunlardan bir tanesinin metin kısmında s. 18'de siyah-beyazı da var!); Preveze haritası; Cezayir önlerinde Osmanlı kalyonları; kale kuşatması ve savunması (ressamı Hüsnü!); Osmanlı sancakları; çeşitli gemi resimleri; *Kitab-ı Bahriye*'den iki adet Venedik şehri resmi. Bunların metin içinde s. 108 ve 109'da meraklıları için bir de siyah-beyaz baskıları var! Ayrıca metin içindeki renksiz resimlerden “*Yelkenleri açık Osmanlı kadırgası*” (s. 49), olarak takdim edilen gemi, herhalde kadırğa değil kalyon olacak!

Anlaşıldığı kadarıyla ilgili ilgisiz tıkıştırılan resimler yazı kısmı zayıf olan kitabın şişirilmesi maksadına hizmet etmiş. Ancak kapak resmi okuyucuya saygısızlığın bir göstergesi olarak, söylenecek pek fazla şey bırakmıyor. Kapak resminin üst ve alt kısmında görülen deniz savaşı sahnesinin ne Akdeniz'le, ne bu denizin korsanlarıyla, hattâ ne de korsanlarla, tabii ne Osmanlılarla, ne Venedik, ne de Uskoklarla alakası vardır. Bu resim 11-14 Haziran 1666'da, Kuzey denizinde Flaman kıyıları karşısında İngiltere ile Hollanda arasında cereyan eden ve “*Dört Günlük Savaş*” olarak anılan deniz savaşını göstermektedir. Ressamı (Oğul) Wilhelm van de Velde'dir. (ö. 1707). Kapak resminin üst kısmı bu tablonun devamı olup, sağ ön cephe

görülen İngiliz sancak gemisi *Royal Prince*'dir. Bu kelalalık⁴¹ yerine bari hiç olmazsa *Hamidiye Kravözörü* veya *Yavuz Zıhlısı*'nın resmi konulmuş!

Mühimme defterlerindeki hükümler sayıları ne kadar fazla olursa olsunlar, genelde aynı tür olayları, şikayetleri, hükümleri, talepleri, tehditleri, atamaları, duyumları ve tesbitleri dile getirdiklerinden bunlardan yola çıkarak ayrıntılı anlatım ve sistemli bir kompozisyon inşa etmek pek mümkün değildir. İdris Bostan'ın bolca kullandığı ve ilgili dipnotlarında içerikleri hakkında kısa açıklamalar yaptığı *Mühimme* ve sair belge kayıtları bu durumu gözler önüne sermektedir. Bu tür belgelerin konuya fazla bir şey katmayacağına Bracewell'in de işaret etmiş olduğuna yukarıda değinilmiştir.⁴² Dipnotlarının işgal ettiği sayfaların, metindeki kompozisyonla yarışmasının ve altları doldurulamayan başlıkların sırrı ve sebebi herhalde burada yatmaktadır. *Ekler* kısmında *Venedik Devlet Arşivi*'nde bulunan **Türkçe** 40 adet belge okunuşlarıyla aynen verilmiştir. Bu tür belgelerin daha önceleri Tayyip Gökbilgin, Mahmut Şakiroğlu gibi, başta İtalyanca olmak üzere birkaç yabancı dile vâkıf hocalar tarafından değerlendirildiği ve özetler halinde içerik tanımlamaları (*regesten*) yapıldığı veya aynen yayınlandığı bilinmektedir. Venedik Devlet Arşivi'ndeki Türk vesikalarıyla ilgili olarak Pedani Fabris ve Bombaci tarafından yapılan 700 sayfalık büyük neşriyata ise -diğerleriyle beraber- yukarıda değinmiştik. Aslında İdris Bostan'ın da böyle bir şey yapması daha uygun olurdu. Zira kendisinin ele aldığı belgeler ağırlıklı olarak Uskok saldırılarını, uğranılan zararı, öldürmeler veya kaçırılmaları vbg. dile getiren ve bunların önlenmesini, zararların tazmin edilmesini, suçluların cezalandırılmasını vbg. talep eden ortak muhtevayı paylaşmaktadırlar ve bunların kompozisyon değeri, İdris Bostan'ın bunların baş kısımlarına yaptığı özetten öteye geçmemektedir. Daha açık bir ifadeyle bunlar “içinde Uskok lafı geçen” belgelerdir. Neticede bunlardan hareketle konuyu işlemek mümkün değildir. İdris Bostan'ın *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*'nden kullandıkları da dahil olmak üzere bütün bu belgelerdeki bilgileri açığa çıkartması ve değerlendirmeye çalışması, yalnızca Osmanlı belgelerinin, kendisinin ele aldığı ve “*Akdeniz boyutunda*” almak istediği konuya ne gibi ve ne kadar bir katkı yapabileceğini gözler önüne sermesi bakımından değil; aynı zamanda bunların, diğerleri yanında özellikle

41 Bu gibi durumlarda kabahat hep, “benden habersiz yapmışlar, yayıncı bana sormadan koymuş, haberim olmadı, görmedim”, gibi laflarla yayınevine atılır!

42 Bracewell, Senjli Uskoklar, s. 21-22.

Bracewell'in eserinde de ön plana çıkan, ekonomik, askerî, siyasî, kültürel hemen her açıdan bilgilenebilme değerinde ve verilen bilginin sağlamlığını, anlatımının genişliğini, derinliğini ve ayrıntı zenginliğini temin eden malzeme kalitesinde olamayacağını ve etraflı bir kompozisyon oluşturma kabiliyetinden yoksun olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Bunun böyle olması da doğaldır, zira Akdeniz'in konumuzla ilgili genel manzarası, -Braudel'in parlak bir şekilde gösterdiği üzere- çevre ülkelerinin arşivlerinden çıkan münferit belgelerin müşterek kompozisyonundan çıkacaktır. İdris Bostan, ortaya serdiği Türkçe belgelerle bu çalışmasında hiç olmazsa bunu ve bu işin yalnızca Türk belgeleriyle olamayacağını göstermiştir ve bunun için de bir teşekkürü hak etmektedir. Ancak kendisi, donanımı itibariyle deryaya açılmaya müsait değildir, tekrar Tersane'ye dönerek, daha önceki gibi değerli araştırmalarda bulunması çok daha iyi olacaktır. Böyle bir kanaatkârlık, genel manzaranın tamamlanması için tek tek tarihçilerin kendi cirmleri ölçüsünde yapacakları katkıyı asla değersiz kılmayacaktır.